

Марина Арсеновић Павловић, 1950
marina.arsenovic.pavlovic@gmail.com
062/519-627, 062/519-626
Универзитет у Београд
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

ПРИКАЗ КЊИГЕ „КАКО ЈЕ МУШКИ РОД ОД ДЕВИЦА: ВИСОКООБРАЗОВАНА РОМСКА ЖЕНСКА ЕЛИТА У ВОЈВОДИНИ“ СВЕНКЕ САВИЋ¹

У овој оригиналној и веома значајној монографији са духовитим насловом Свенка Савић, професорка емерита, обрадила је у пет поглавља на 451 страници свој менторски рад са сарадницама о високообразованим Ромкињама у Војводини.

У првом поглављу, које представља теоретску основу овог интердисциплинарног и интерактивног истраживања, изложен је теоретски оквир овог вишегодишњег пројекта. Ту су обједињени радови Савић већ објављени у домаћим и страним књигама с почетка 21. века о студенкињама Ромкињама Универзитета у Новом Саду, из којих се види ширина проблематике којом се бавила. У овом делу ауторка се позива на налазе који су прикупљени у различитим социолошким, психолошким, лингвистичким, правним, антрополошким и етнолошким дисциплинама о животу Ромкиња у бившој југословенској заједници који потврђују суд о дуплој дискриминацији Ромкиња и о томе да нам ови подаци помажу да разбијемо предрасуде према њима.

Користан налаз из ових истраживања, посебно из етнографских, јесте да су наше старе Ромкиње, у зависности од послова којима су се бавиле и којима су себи избориле егзистенцију и место у друштву, од ране младости преко зрелог доба до старости, повезане са градским женама у услугама, размени добара и у неким другим ситуацијама у којима су неке Ромкиње и неромкиње упућене директно једна на другу. Без обзира на обострану корист, целокупна околина није Ромкињама и неромкињама била добронамерно наклоњена, ни након Другог светског рата, иако су једнакост и равноправност свих народа и народности у социјалистичком друштву биле загарантоване законом. Ромкиње и даље сакупљају секундарне сировине, раде разне сезонске послове, праве и продају различите предмете (корпе), итд, а у кућама неромкиња су спремачице и чувају децу. У неколико истраживања документовано је шта све доприноси сиромаштву Рома, описани су напори који Роми чине да се изборе са сиромаштвом, а сиромаштво је разлог за предрасуде већинског народа према њима. Истраживања психолога и социолога показала су да млади (ученици и студенти) већинског друштва имају јаке стереотипе и предрасуде према Ромима, и да нико од њих не раздваја родну од расне дискриминације. Ови подаци су прикупљени у периоду када се на југословенском простору воде различити ратови (1992).

Политички контекст игра важну улогу у изражавању дистанце према другој националној заједници. Рат повећава дистанцу, а мир је смањује.

Социолошка истраживања су открила да постоји етничка специфичност Ромкиња у просторно сегрегираним заједницама (махале). Конкретан друштвени контекст у коме Ромкиње живе може да потврди хипотезу о етно-класном статусу Рома односно о томе да

¹ Издавачи Футура публикације и Женске студије и истраживања, Нови Сад, 2016.

Ромкиње средњих година чине стуб одржавања патријархализма јер као такве социјализују и своје ћерке у том правцу. Из тога се изводи закључак да је родна дискриминација део патријархалног система ромске заједнице.

У психолингвистичким истраживањима Савић показују да студенткиње српске националности Ромкиње описују као расно другојачије, већина њих уочава да су оне изразито дискриминисана група у друштву, ниједна нема пријатељицу, комшиницу или рођаку која је Ромкиња, итд. Затим, сећају их се углавном из посредних извора који такође негују стереотипе (из филмова и литературе). У асоцијацијама студенткиња нема ничег из историје Ромкиња, о њиховој земљи порекла, само постоји орнаментика уличног простора и сл. Истраживања графита исписаних по Војводини показују да постоји говор мржње према Ромима, а у последње време појављују се и графити изразито расистички обојени.

Ауторка закључује да су у последњих 25 година објављивани подаци који потврђују дискриминацију и расизам према Ромима и Ромкињама у нашем друштву који постоје, не само у Војводини, него и у целој Србији, Словенији и Словачкој. Ова проблематика требало би да попуни празнине у постојећој литератури и укаже на континуитет истраживања различитих ауторки да ту проблематику данас учине доступном широј јавности. На пример, познато је да је на Дефектолошком факултету у Београду урађено неколико дипломских радова, чији су испитаници били ученици специјалних основних школа у Београду, већином Роми, као и ученици који су напуштали специјалне средње школе, због претњи деце из већинског друштва, који никада нису објављени због цензуре.

У удружењу грађана „Женске студије и истраживања“ у Новом Саду, које је основала др Свенка Савић, још од 1998. године постоје истраживачки пројекти које су водиле младе образоване Ромкиње, што је био први пут да се код нас Ромкиње оспособљавају за истраживачки рад у својој националној заједници. Истраживачице су сакупиле драгоцен материјал о обичајима везаним за жене у ромској заједници као што су: рађање, крштење, свадбе, сахране, јела, псовке, благослови, славе, итд. Неке Ромкиње посебно су изучавале људска права Ромкиња или невидљивост људских права Ромкиња и различите облике насиља које оне трпе, како у широј заједници, тако и у браку. Резултати њиховог рада објављени су у зборницима и књигама, а закључци ових студија могу се применити и на друге жене у Србији, па и шире. Жене су унижене и у својој породици, и у заједници у ширем окружењу, и у сваком сусрету са државом. Ауторке су дале низ препорука које су већ усвојене и у мрежама женских организација и у законима. Отпочео је и рад са студентима и студенткињама, Ромима и неромима, на високошколским институцијама у Новом Саду, а и у Београду (Школа ромологије, уведен је ромски језик на Филолошком факултету, основане су владине институције – Секретаријат за родну равноправност, основане су невладине организације за идентификовање људских права, што није специфично само за Србију, већ и за Југоисточну Европу).

У овом обимном и сложеном раду један од основних базичних истраживачких термина је „осциларујући идентитет Рома“. Идентитет се у различитим друштвеним наукама различито дефинише, а најчешће као скуп обележја по којима се једна особа разликује од свих других. Одреднице овог појма су најчешће језичка, национална, верска, културна, полна и родна припадност. Већина Рома има више идентитета, па Савић у овој монографији говори о **идентитету у настајању** под утицајем образовног система у Србији. Она проучава њихове многоструке разлике (уз помоћ припадника и припадница

ромске заједнице). Пошто је ромска заједница по много чему хетерогена, а ипак специфична, потребно је дефинисати је помоћу следећих варијабли: језика (најчешће говоре разним језицима, доминантан је српски), нације, вере и културе. Нема прецизне одреднице шта је данас *романипе* у Србији и шта су особине идентитета у настајању.

Истраживачица поставља питање: да ли Роми могу имати нови идентитет везан за простор у којем сви заједно живе у предприступном процесу Европској унији? О географском идентитету (европском) образованих и необразованих Рома и Ромкиња данас се доста говори будући да живе у различитим европским земљама. Млади Роми и Ромкиње, поред матерњег, говоре језике земаља у којима живе и у том погледу су неки од њих монолингвални. У документима Европске уније који се односе на Роме понуђена је и скраћеница РАЕ (Роми, Ашкалије, Египћани) као лексички знак за идентификацију идентитета заједнице која обједињује припаднике различитих националних заједница.

Међутим, из Европе су насилно враћени у Србију у последњих неколико година и млађи и старији Роми и Ромкиње, па је такав начин иселавања изазвао отпор и онемогућио да Роми изграђују европски идентитет. У Србији има мало података из различитих научних дисциплина на основу којих бисмо могли ваљано судити о идентитету Рома. Сходно томе не може се из њих извући најшира основа за доношење одговора на питање какав идентитет држава Србија жели да развија код Рома и Ромкиња из перспективе онога што називамо планирање развоја идентитета кроз образовани систем у Србији на предшколском, основношколском, средњошколском и високообразовном нивоу.

Постојећи образовни систем у Србији фокусиран је на изграђивање идентитета већинског народа, на чијем језику се образују сви „други“. Приликом различитих истраживања Савић (са сарадницама, 2009) констатује је да је такво образовање родно неосетљиво, тачније да наш образовани систем не препознаје „другост“, ни етничку, ни родну. Фокусираност образовног система је на традиционалним вредностима, једна је родна несензитивност и сваки искорак ка једнаким образовним шансама мора бити „наметнут“ споља.

У последњих неколико година завршено је неколико експерименталних пројеката спроведених у Војводини на свим образовним узрастима (предшколском, основношколском, средњошколском и високошколском) који сугеришу закључак да ромски ученици желе да се школују и да показују задовољавајуће резултате када им се обезбеде минимални, егзистенцијални и радни услови, да су у томе боље ромске ученице од ромских ученика, да су њихови родитељи у таквим условима мотивисани да школују женску децу. Савић даје преглед основних експерименталних истраживања и предложила је да се резултати уграде као општеобавезујући у даљем школовању ромске деце на свим узрастима.

Отворен проблем је припрема ромске деце за полазак у први разред с обзиром на то да је полазак у школу спуштен на шест година. По мишљењу Савић, основни задатак је језички припремити ромску децу за полазак у школу, што до сада није рађено довољно систематски и довољно добро. Усвајање језика доминантне културе повећава шансе ромске деце за укључивање у образовни систем, али остаје истраживачка дилема да ли повећање шанси за рано укључивање у вредносни и образовни систем већинског народа смањује шансу за одрживост и развој осцилирајућег идентитета ромских ученица и ученика. Истраживање би требало да покаже динамичку промену пре свега родног и

језичког идентитета Ромкиња, али и начине на који би се могли сачувати различити идентити, као што су културни, верски, итд.

Нека нова истраживања у Новом Саду говоре да је осипање ромских ученика и ученица у основној школи значајно (укупно 31,4%) и да ова деца настављају школовање или у специјалним школама за децу са лакшим менталним оштећењима или у школама за одрасле. Ромске ученице чешће него ученици напуштају школовање (37,7% ученица, а 22,7% ученика). Девојчице прекидају школовање са дванаест година са завршена три разреда основне школе, а дечаки у просеку са тринаест година са завршена четири разреда основне школе у коју се углавном не враћају. Постојећа евиденција о осипању ученика која је законом прописана није педантна.

Да би се проблем напуштања школе решио уведена је важна образовна новина у виду ромских (педагошких) асистената чији је задатак да пружају помоћ учитељицама у школама у којима има ромске деце. Од школске 2009/2010. године њихов је задатак је да буду мост између детета и учитељице, родитеља и школе и локалне заједнице и школе.

Укупно је у првој години ангажовано 128 асистената, 48 у предшколским установама и 80 у основним школама. Из овог искуства закључило се да овај експериментални програм може да превазиђе постојеће тешкоће за ромску децу у неадекватном систему основног школовања и да је тај превелики посао преузела углавном женска педагошка снага, којој је такође, потребна систематска образовна и методичка помоћ. Савић закључује да је искуство појединих асистенткиња такво да би требало да се уклопи у шири оквир промена у постојећем образовном основношколском систему и да се уредно води видљива и осетљива статистика о динамици промена у том процесу. Изостају подаци о томе на које начине се изграђује осцилирајући ромски идентитет ромских ученика помоћу ове новине. Зато је први захтев за ромске асистенткиње у овом тренутку методолошко оспособљавање (овладавање техникама индивидуалног рада, рада у паровима или у групама).

У другом делу монографије приказано је искуство које је Савић постепено стицала у менторском раду на пројекту у алтернативном академском простору образовања (удружењу „Женске студије и истраживања“ крајем деведесетих година 20. века које је записала у облику личних дневничких записа током шест месеци пројекта „Ромкиње за Роме“²).

У овом акционом истраживању појавила су се два резултата који су били унапред очекивани: први резултат менторског пројекта био је видљив непосредно након окончања рада са студенткињама јер су њих три већ у 1999. године покренуле иницијативу за оснивање сопствених ромских невладиних организација са седиштем у Жабљу, Нишу и у Бечу. Оно што је заједничко у раду ових активисткиња јесте да су својој заједници вратиле знање уложено у њихово образовање и школовање.

Други резултат менторског пројекта био је објављивање књиге „Ромкиње“, најпре на српском језику (2001), а затим и на енглеском и ромском (2002). У овој књизи коришћен је антрополошки, социолошки, психолошки и сл. *метод животних прича* који подразумева уску и дугогодишњу сарадњу менторке са сарадницама, захваљујући којој се младе истраживачице истовремено, током прикупљања, бележења и анализирања емпиријског материјала, као део истраживачког академског искуства, савладавале ширу проблематику везану за ромску заједницу у Војводини. Дакле, студенткиње које су

² Остварене уз финансијску подршку Фонда за отворено друштво.

суделовале у прикупљању података истовремено су постајале, не само оне које истражују феномене на терену, него су постајале и интерпретаторке и градитељке новог. Главна истраживачица, професорка Свенка Савић водила је дневничке забелешке од почетка истраживања и примала сугестије од својих истраживачица које делове да мења или да изостави приликом објављивања. Студенткиње су савладале проблематику везану за ромску заједницу у Војводини из области становања, образовања, историје, културе Рома и посебно из области родне равноправности.

У трећем делу монографије хронолошким редоследом њиховог рођења поређане су животне приче пет ромских студенткиња са којима је професорка Савић отпочела менторски рад на Универзитету у Новом Саду и наставила га до данас, пуних двадесет година, када су оне постале и када представљају део ромске женске елите у Србији, о чему оне сведоче личним исповестима о свом путу од уписа на факултет до данас.

Оне су у оквиру алтернативног академског програма у Удружењу грађана „Женске студије и истраживања“ сакупиле деветнаест прича старих Ромкиња и уобличиле у књигу „Ромкиње“. Оне су веома мало знале о својим претходницама, женама у сопственој заједници, тако да је тиме отпочело њихово истраживачко искуство. Уз истраживачко и родно искуство менторке, оне су постепено и полако реконструисале сопствени поглед на етничку заједницу о чему сведоче у својим изјавама. Савић је уз сваку од пет прича сачинила *биограм* у којем је сјединила податке из професионалног и личног искуства како би читаоци могли боље да разумеју напор који је свака млада Ромкиња истраживачица морала да уложи да би дошла до постављеног циља. У овој књизи Савић је објавила биограме за сваку истраживачицу, што представља методолошку новину која треба да учини прегледнијим след догађаја у времену који сведочи о напору који је био потребан да би се истраживачице издигле из своје објективне неизгледне почетне ситуације.

У четвртном делу су прештампане приче старих Ромкиња које су сакупиле те младе Ромкиње истраживачице (Марија Александровић, Јелена Јовановић, Станка Димитров и Свенка Савић).

У петом делу је Библиографија радова о Ромима, Вање Миличић која се налази у библиотеци Матице српске у Новом Саду (за период 2000-2010). Укупно 369 јединица јасно сведочи да се о ромској заједници доста пише код нас, а изостаје критичка процена написаног. Библиографија овде објављена, заједно са оним које су дали други аутори (на пример Драгољуб Ђорђевић и Драга Тодоровић из Ниша) треба да допринесе склањању постојећег стереотипа о ромској заједници као оној о којој се мало зна и мало пише код нас. Управо овде приказана грађа показује оправданим студије ромологије код нас, што указује на потребу даљих истраживања о повезаности родних и ромолошких студија код нас.

Стожер књиге је Свенка Савић која обезбеђује континуитет рада својим деловањем међу старим и младим Ромкињама, својим менторским приступом, истраживачким радовима и визијом о важности стасавања/формирања и делања високообразованих Ромкиња за будућност и ромске, и укупне академске заједнице у Србији.